

ПАРЕМИОЛОГИЈАТА И НЕВРОЛОГИЈАТА – ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПРИСТАП ВО ТРЕТМАНОТ НА НЕКОИ НЕВРОЛОШКИ БОЛЕСТИ

Кристина Димовска
Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје
Датум на прием: 13.12.2023 година

Апстракт: Често пати во третманот на одредени невролошки заболувања/болести, како што се: Алцхајмерова болест, деменција, афазија, но и психијатриски нарушувања (шизофренија), или полесни оштетувања на делови од мозокот, е потребен интердисциплинарен пристап во лекувањето на болеста, на олеснување на симптомите или на спречување на нејзино понатамошно влошување. Во многу случаи, невролозите, невропсихијатрите и психолозите, прибегнуваат кон користење на атипични алатки, како што се паремиолошките форми, при обидите за диференцијална дијагностика на некои од погореспоменатите болести.

Во трудов ќе се фрли светлина врз паремиолошките форми (пословицата и идиомот) како помошни алатки при следењето на пациенти со одредени невролошки или невропсихијатриски заболувања, со посебен акцент на работата на Дијана ван Ланкер, на ова поле.

Дадени се примери од книжевноста преку кои добро може да се илустрира начинот на кој се „процесираат“/се обработуваат и се сфаќаат стилските фигури, кои понекогаш се составен дел од пословиците.

Клучни зборови: паремиологија, неврологија, интердисциплинарен пристап, третман, невролошки болести

Препознавањето, непознавањето, разбирањето или неразбирањето на паремиолошки форми, како што се пословицата и идиомот/идиоматскиот говор, можат да им послужат на невролозите и на невропсихијатрите како корисни алатки при одредувањето на степенот на напредок на одредена мозочна или психичка/психијатриска болест. Неспособноста да се сфати преносното значење на пословиците, идиомите/идиоматскиот говор и фразеологизмите може да открие за каква мозочна дисфункција станува збор и како ваквата состојба влијае врз толкувањето на овие кратки жанрови/форми од оној кој е дијагностициран со некакво нарушување на мозочните функции.

Подоброто разбирање на нормалната фигуративна употреба на јазикот и невропатологијата на фигуративните јазични дефицити би ги направиле покорисни тестовите со пословици во клиничката процена и би го продлабочиле нашето разбирање за основната комуникативна и когнитивна способност [во рамки на] мозочната функција

(Van Lancker 1990: 170).

Ван Ланкер смета дека и покрај широката распространетост и богатиот фонд на пословици и на идиоми како основи за испитување на мозочните функции, постои „значителна несигурност кај докторите за тоа како да се оцени изведбата на пациентот и што значи одговорот за диференцијалната дијагноза. Малку е истражувано за квалитативните детали на изведбата на пациентот, како што се грешките при толкување, кои би послужиле како сигнал за одредени фокални мозочни лезии или специфични психијатриски состојби“ (Van Lancker 1990: 171). Со други зборови, интердисциплинарната врска меѓу неврологијата, невропсихијатријата и паремиологијата постои и е позната, но истражувањата не се доволно темелни и затоа не можат да послужат за да се даде ниту дефинитивна диференцијална дијагноза, ниту, пак, да се одговори на прашањето како знаењето/познавањето на пословици и идиоми, како нивното помнење и способноста да се препознае и да се разликува буквалниот од фигуративниот говор, влијаат врз одредувањето на тоа кој дел од мозокот на пациентот е засегнат или оштетен.

Нужно е да се дефинираат неколку од состојбите кои се разгледуваат во трудов. Деменцијата, во која припаѓа и Алцхајмеровата болест, се дефинира како

постојано и стекнато, помалку или повеќе глобално оштетување на интелектуалните, емоционалните или когнитивните функции, кое се случило поради биохемиските или дифузните структурни заболувања на мозокот, кое се манифестира во будна состојба и го попречува нормалното однесување на личноста

(Соколовска, Панова и др. 2013: 13).

Семантичката деменција

се карактеризира со течен, фонолошки соодветен говор со различни аномалии и семантички парафазии. Изведбата на семантички задачи е документирана добро кај овие пациенти иако малку се знае за вршењето на посложени јазични задачи, како што се оние што вклучуваат фигуративен јазик

(Hur & Caixeta 2013: 424).

Афазијата

е нарушување на процесирањето, формулирањето и разбирањето на говорот и пишаниот збор како резултат на заболување или на траума. Најчесто афазијата настанува заради церебрален инфаркт кога е инволвирана левата церебрална хемисфера

(„Упатство...“ 2015: 1).

Флуентна афазиа или Верникеова афазиа (Wernicke aphasia) е кога говорот се изведува без потешкотии,

но содржи многу парафрази и неологизми (жаргон). Разбирливоста често е значително нарушена

(„Упатство...“ 2015: 1).

Ваквата дефиниција ниту ја објаснува, ниту приближно ја доловува сериозноста на состојбата, затоа што не потенцира дека говорот при некои видови афазиа, како што е флуентната афазиа е, всушност, бесмислен. Пациентот има совршено течен говор, но она што го кажува нема никаква логика, ниту смисла.¹

Постојат неколку различни тестови за препознавање на пословици. Едниот од нив е Горамов тест на пословици за клиничка и за експериментална употреба (1956). Целта на тестов е да се испита вербалното разбирање на пословици, а резултатите се определуваат врз основа на коефициент на веродостојност. Авторот Д. Горам, кој го создал тестов, наведува дека тестот има широка употребливост, односно, дека може да се користи за деца од петто одделение до деца, кои се универзитетски студенти (Gorham 1956).

Друг тест е Делис-Каплановиот систем (D-KEFS), кој е релативно флексибилен во поглед на дијагностиката, односно, вообичаено се користи за да се евалуираат „полесни“ когнитивни проблеми, потешкотии и состојби, и се користи како сеопфатна алатка за процена на широк распон на извршни функции, вклучувајќи: когнитивна флексибилност, решавање на проблеми, концептуално расудување, инхибиција, вршење повеќе задачи истовремено, вербална и невербална креативност (Delis, Kaplan & Kramer 2001).

Трет тест е Јамагучиовиот тест за фигуративни пословици кој се користи обично за дијагностицирање на деменција и чија цел е „брзо детектирање на инхибиција, изговор и мешање, кои резултираат со неправилна комуникација“ (Yamaguchi, Maki & Yamaguchi 2011: 205). Бил спроведен експеримент со користење на конкретниот тест при што биле испитани 69 пациенти со деменција, 13 пациенти со благо когнитивно нарушување и 61 здрав пациент на возраст од 65 и повеќе години. Тестот се спровел со тоа што на пациентите им била дадена задача да го објаснат значењето на позната пословица категоризирана како фигуративен израз. Одговорите биле анализирани врз основа на пет фактори и биле доделени оцени од 0 до 5. Резултатите покажале дека разбирањето на пословиците, а со тоа и на фигуративниот говор

---

¹ Да се види: “Fluent Aphasia (Wernicke’s Aphasia)”, <https://rb.gy/fqelf> [Пристапено на 20.7.2022].

воопшто, правопрпорционално се намалува со прогресот на деменцијата.

Постојат и други тестови, како што се Калифорнискиот тест на пословици (на Delis et al. [1984 г.] или Страбовиот тест (1985 г.). Еден од поновите тестови на пословици е Германскиот тест на пословици на Барт и Киферл (Barth & Küfferle 2001). Со него биле тестирани пациенти со шизофренија. Дејвис и Пиовесана ја истражуваат ефикасноста на овие и на неколку други тестови (Тестот на сличности WAIS-IV, Тестот на апстракција Shipley-2, Поттестовите на Стенфорд-Бинеј, Тестот за разбирање на вербален концепт, и др.) и доаѓаат до заклучокот дека постои недостаток на веродостојни психометриски докази благодарейќи на кои би се издвоил еден од наведените тестови како најдобар. И покрај тоа што истражените тестови имаат корист во клиничката процена, сепак на докторите им се препорачува претпазливост при изборот на некој од нив (Davies & Piovesana 2016).

Ван Ланкер го истакнува како особено важен проблемот со критериумот за избирање пословици во овие тестови врз основа на степенот на тешкотија конкретните пословици да се сфатат од страна на пациентите. На пример, некои пословици се попрости, полесни и поедноставни за разбирање, а некои други се посложени и покомплексни. Меѓутоа, не само таа, туку и ние можеме да го доведеме под знак прашање овој критериум, затоа што секој човек оперира со различен опсег на поговорки, пословици, фразеологизми и идиоми, кои му се познати. Непознавањето, неразбирањето или неспособноста да се толкува одредена паремиолошка форма може просто да се должи на тоа што некој човек воопшто никогаш претходно не ја слушнал пословицата што сме му ја дале, па затоа не можеме да очекуваме дека ќе го разбере значењето или дека ќе го предвиди контекстот во кој се користи таа. Ова не ја прави таквата пословица да биде „тешка за разбирање“: „Она што прави една пословица да биде тешка [за разбирање – К. Д.] е тоа што таа е непозната, а не тоа што таа е поапстрактна [од други пословици – К. Д.]“. Ланкер заклучува дека „не изгледа ни корисно, ни разумно да се праша еден субјект да толкува конвенционално значење на фиксирана форма што никогаш претходно не ја чул“².

Способноста да се изговорат фиксни форми и да се препознае конвенционалното значење е овнатрешнето, но тоа не е случај и со директното толкување на значењата. Таквото толкување подразбира и заклучок и вербална обработка, со цел да се прикаже или да се

---

² Таа смета дека пословиците и идиомите се составени од *фиксирана форма*, која има асоцијативна врска со некакво *конвенционално значење* (Van Lancker 1990: 171).

„апстрахира“ значењето што не е денотирано од составните зборови на изразот

(Van Lancker 1990: 172).

За да се потврди ставот на Ван Ланкер, несомнено е потребно конкретно клиничко искуство со пациенти со конкретна болест, за да можеме да процениме дали, колку и кои пословици се најсоодветни за клиничките тестови и прашалници. На пример, Нурузијан, Шакиба и Иран-неџад сметаат дека необразованоста игра улога во процената на когницијата и на деменцијата, и иако заклучуваат дека деменцијата е почеста кај луѓето со понизок степен на образование, сепак, сериозноста на болеста не може однапред да се предвиди поради ограничувањата на алатките, кои ни се достапни денес (Noroozian, Shakiba & Iran-nejad 2014).

Повикувајќи се на Ван Ланкер, Чепмен, Улатовска и др., сметаат дека за да се даде соодветно толкување на една пословица, пациентот мора да има познавање на небуквалниот/фигуративниот говор, да има соодветни граматички способности, доволна вербална изразност, металингвистичка способност за дефинирање и когнитивна способност да дојде до заклучоци.

На лингвистичко ниво, толкувањето на пословици се потпира на способноста да се манипулираат семантичките, синтаксичките и прагматичките системи. (...) Прагматички гледано, контекстот на кој се однесува метафоричното значење мора да се земе предвид при разбирањето на целното/замисленото значење

(Chapman et al. 1997: 338).

Авториве спровеле свое истражување врз три групи на пациенти: 10 возрасни субјекти со флуентна афазија, 10 возрасни субјекти со Алцхајмерова болест и 10 субјекти без детектирана болест (контролна група). На секој субјект му биле приложени десет пословици од Калифорнискиот тест за пословици во два формати, односно, спонтан формат и формат со повеќе одговори (multiple-choice). Пет пословици биле класифицирани како познати, а пет – како непознати, врз основа на податоците што ги собрале Делис и неговите соработници. Секоја пословица била претставена од страна на оној што го вршел тестирањето, во вербална и во пишана форма. Исклучително подробно осмисленото и комплексното тестирање ги довело авторите до заклучокот дека пациентите со флуентна афазија покажале слаби резултати во препознавањето на познати и на непознати пословици во спонтаниот формат, но имале нормални резултати во препознавањето на познати и на непознати пословици во тестот со повеќе одговори. Обратно на ова, пациентите со Алцхајмерова болест имале добри

резултати во спонтаниот формат со познати пословици, но имале слаб резултат и на спонтаниот формат на непознати пословици, и на непознатите пословици во форматот со повеќе одговори.

Резултатите исто така ги нагласија когнитивните и лингвистички способности поврзани со изведбата на секој тест. Јазичната компетенција беше посензитивен показател за изведбата на спонтаниот формат на познати задачи, додека комбинацијата меѓу јазикот и когнитивните способности беше поврзана за спонтана, непозната задача

(Chapman et al. 1997: 346).

Сантос, Гера et al. спроведуваат сличен експеримент за следење на Алцхајмеровата болест со користење на Пословичен скрининг-тест за Алцхајмерова болест (The Screening Test for Alzheimer's Disease With Proverbs, STADP) врз 60 индивидуи (46 во контролната група и 14 субјекти со Алцхајмерова болест со CDR=1³) на возраст од 60 години и со, најмалку, една година завршено школување. Преку тестот, покрај препознавањето на пословици, се евалуираат и: краткорочната меморија, епизодната меморија и извршните функции на јазикот. Авторите дошле до заклучокот дека возраста била пресуден фактор во сите потточки на STADP, особено на епизодната меморија, додека школувањето влијаело врз извршните функции на јазикот. Вкупниот резултат од експериментот укажал дека по однос на препознавањето на пословици преку STADP, резултатите кај пациентите со Алцхајмерова болест биле значително поразлични во споредба со контролната група. Врз основа на ваквите резултати, авторите го препорачуваат овој тест како потенцијален за пациентите со оваа болест (Santos, Gutemberg, Terce et al. 2008: 333). Не е сосема јасно дали тестот го евалуира стадиумот на болеста или ги олеснува/подобрува симптомите.

Тестовите со препознавање на пословици (но и на стилските фигури како што се метафората и иронијата), исто така се користат како дијагностичка алатка за следење на семантичка деменција. Хур и Каисета (Caixeta) заклучуваат дека кај почестиот поттип на фронтотемпорална деменција се јавуваат значителни отстапки од јазикот, како што се: нарушен дискурс, ехолалија или стереотипна употреба на јазикот.

Што се однесува до толкувањето на пословици, Báez et al. (2009) истакнаа дека главниот аспект што го регулира ова толкување лежи во запознаеноста на пациентот со пословицата што му се нуди, и од оваа причина, избравме тест во кој пациентите првично мораа да ја довршат пословицата. Пациентите кои беа изложени на процена не успеаја

---

³ Веројатно се мисли на CDR1, ген за кодирање на протеини за кој се врзуваат невродегенеративни болести, меѓу кои е и Алцхајмеровата болест.

правилно да довршат ниту една од понудените пословици. Со оглед на случајот со семантичка деменција, би можело да се претпостави дека тешкотијата на оваа задача произлегува од нарушената способност да им се додели значење на јазичните структури (зборови и фрази), [и] од значајните промени во семантичката меморија својствени за оваа патологија. Тешкотијата да им се додели значење на зборовите кои се составен дел на пословицата изгледа дека последователно го отежнува нејзиното толкување

(Hur & Caixeta 2013: 426).

Во друга своја подоцнежна студија, Ван Ланкер (1999 г.), заедно со неколку други автори, спроведува експеримент за проценка на разбирањето на буквални и на познати идиоматски (фигуративни) изрази кај три групи субјекти: а) група возрасни субјекти со мозочно оштетување на левата или на десната хемисфера, б) група деца со перинатално мозочно оштетување или на левата или на десната хемисфера и в) контролна група здрави деца и возрасни субјекти. Авторите доаѓаат до заклучокот дека идиоматските фрази се учат подоцна во животот (од 8 до 15 година од развојот)⁴ и дека разбирањето на идиоматскиот говор е поотежнато кога е оштетена десната мозочна хемисфера. Во споредба со возрасните субјекти, кај децата со фокално мозочно оштетување не се забележала разлика меѓу тоа која хемисфера е оштетена и како влијае тоа врз разбирањето на идиоматскиот говор, затоа што за разбирањето се компензира преку помалку оштетената мозочна хемисфера (Kempler, Van Lancker et al. 1999: 327). Авторите ја истакнуваат левата мозочна хемисфера како позначајна за создавање и за разбирање на јазикот, но постојат и аспекти на јазикот (како што се: броење, пцуење, формули за социјална интеракција), кои се управувани од десната мозочна хемисфера кај луѓе-деснаци. Но, во друга своја уште подоцнежна студија, Ван Ланкер (2006а) предлага дистинкција меѓу т.н. „пропозициски говор“, односно говор составен од нови, синтаксички и лексички засновани реченици и

---

⁴ Ван Ланкер (Сидис), заедно со Ројтерскилд (Reuterskiöld), тестира слична хипотеза (2012 г.), во која, како испитаници се земено девојчиња во развојни години, односно од 8- до 9- и од 12- до 14-годишна возраст. Испитаниците биле поделени на две групи. Хипотезата на тестирањето е дека „идиомите, поради инхерентните холистички, фигуративни и социјални карактеристики, се учат побрзо отколку што се учат нови искази“ (Van Lancker Sidtis & Reuterskiöld 2012: 219). Испитаниците препознале значително поголем број идиоми, отколку неканонски („новоформулирани“) искази и иако препознавањето на идиомите било исто кај двете групи, сепак, групата постари девојчиња постигнала значително подобри резултати во разбирањето на избраните идиоми.

„непропозициски говор“, составен од: идиоми, говорни формули, пословици, сленг, дискурзивни елементи. Таа заклучува: „се чини дека двете хемисфери се потребни за успешно создавање и разбирање на непропозициски говор“ (Van Lancker 2006a: 235). Подоцна го потврдува овој став кога заклучува: „постојат значителни докази од претходни студии (...) дека некои видови формулаични изрази, особено идиоми, пословици и лични именки, се препознаваат билатерално во мозокот“ (Van Lancker & Postman 2006b: 421).

Во претходноспоменатата студија (2006а), таа доаѓа до четири заклучоци: 1. пропозицискиот и непропозицискиот тип на говор се складираат и се обработуваат во мозокот на различен начин; 2. многу видови фигуративен јазик се модулирани од супкортикално коло во десната мозочна хемисфера и ова истовремено се однесува и на разбирањето и на создавањето говор; 3. третиот заклучок е истакнат погоре и таа, како пример, ја наведува намалената компетентност за разбирање на непропозицискиот говор од лица со агенеза на корпус калозум⁵, чиј мозок нема никакво оштетување, но комуникацијата меѓу двете мозочни хемисфери не е оптимална, и 4. нормалната употреба на јазикот се состои од два начини на обработка – при првиот се обработува широк репертоар на унитарни (пословични, идиоматски, фразеолошки) структури, а при вториот се составуваат нови структури според збир на правила.

Ван Ланкер доаѓа до слични заклучоци и по однос на лица со афазија со оштетена лева мозочна хемисфера и смета дека ваквата траума резултира со „недостаток на соодветна обработка на именки во оштетената лева хемисфера“ (Van Lancker & Postman 2006b: 411). Резултатите од ова истражување укажуваат на тоа дека идентификацијата на релативнозачуваните формулаични изрази кај лицата со оштетена лева хемисфера може да даде основа за поефективен план за лекување, додека за лицата со оштетување на десната хемисфера, „кои се чини дека понекогаш имаат комуникациски дефицити кои тешко се прецизираат, идентификацијата на дефицитарната употреба на формулаични изрази може да доведе до соодветно советување и до поефективна комуникациска рехабилитација“ (Van Lancker & Postman 2006b: 421–422). Преку

---

⁵ Корпус калозум е длабока структура во мозокот, која ги поврзува левата и десната мозочна хемисфера и има задача да ги координира функциите на двете половици на мозокот. “Corpus callosum of the brain”, <https://rb.gy/luxbr> [Пристапено на 21.7.2023]. Подетално за невроанатомијата на овој дел од мозокот да се види: A. Goldstein, B. P. Covington, N. Mahabadi & F. B. Mesfin. 2023. “Neuroanatomy, Corpus Callosum”. StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, <https://rb.gy/3hqep> [Пристапено на 21.7.2023].

ваквиот пристап, ќе се овозможи да се согледаат можни комуникациски нарушувања кои претходно не биле препознаени: „Можеме да заклучиме, како што предвиде Вреј (...) дека ‘дел од течниот говор што е постигнат кај лица со Верникеова афазија е резултат на користењето на формулаични секвенции’“ (Wray 2002: 222; цит. спор. Van Lancker & Postman 2006b: 421).

Во својата книга посветена на основите на формулаичниот јазик (2021 г.), таа посветува цело поглавје на четири психијатриски и невролошки заболувања: аутизам, Туретов синдром, депресија и шизофренија.⁶ Ги анализира од аспект на т.н. „препознатлив јазик“ и истакнува дека

додека се смета дека етиологијата во основата на овие болести е органска, невролошките фактори не се јасно детерминирани. Беа идентификувани примери на препознатлив јазик кои, обично анегдотски, функционираат некако уникатно во говорот на лицата со овие состојби. За аутизмот, таквите изрази понекогаш се издвојуваат или (...) се особено осиромашени. Кај Туретовиот синдром, полукомпулсивно се создава подмножество на формулаични искази – експлетиви [извици – К. Д.]. Кај лица со депресија, лексичките групи [lexical bundles] доминираат над формулаичните изрази, а кај шизофренијата е документирано осиромашување на препознатливиот јазик

(Sidtis 2021: 170).

*

Сето она што беше досега истакнато – сите хипотези, тестови, експерименти и истражувања – само фрлаат светлина врз потребата од современи алатки за детектирање на болестите, како што се: афазија, Алцхајмерова деменција/болест (денес жаргонски именувана и како дијабетес тип 3), шизофренија или Туретов синдром.

Се покажа дека тестовите со пословици не се идеална и совршена дијагностичка алатка, но дека тие можат да дадат увид во тоа која мозочна хемисфера е оштетена и како, ваквото нарушување, влијае врз способноста на индивидуата да разбира фигуративен говор.

Можеби иднината на некои хуманистички дисциплини, како што е паремииологијата, лежи во тоа тие да се адаптираат на современите предизвици, а не да останат само во доменот на пишаните текстови. Со други зборови, овие науки и дисциплини треба да станат применливи надвор од нивната автентична средина.

---

⁶ Референцијата е наведена во литературата на крајот од трудов како: Sidtis 2021.

Целта во трудов не беше да се тврди дека тестовите со пословици се доволни сами по себе како третман за некое заболување, но тие се полезни како составен дел од еден покомплексен, интердисциплинарен арсенал на стратегии кои се навистина безболни и кои можат само да помогнат да се оцени степенот на болеста што се испитува. Сепак, дури и при примената на споменативе тестови, треба да се земе предвид еден значаен аспект, кој воопшто и не беше споменат во трудот, а е тесно поврзан со формулаичниот јазик – а тоа е способноста за разбирање на метафори. Ако се тргне од претпоставката дека пословиците, многу често, се темелат на метафори, тогаш е неизбежно да се земе предвид способноста или неспособноста на пациентот воопшто и да ја разбере оваа стилска фигура. На пример, во медицината, неспособноста за препознавање на фигуративни изрази е позната како „конкретизам“ и претставува „клиничка манифестација на поширока јазична дисфункција наречена Формално нарушување на мислата [Formal Thought Disorder]“ (Rosetti et al. 2018: 1). Разбирањето метафори е проучено кај луѓе со шизофренија, и е востановено дека метафорите претставуваат проблем за шизофреничарите, затоа што се „сеприсутни во обичниот разговор... [па така], шизофреничарите многу често се изложени на погрешно разбирање на намерата на говорителот да пренесе метафорично значење. Ова ја зголемува склоноста на пациентите да ја нарушат разговорната максима на соработка (...) со импликации врз социјалното функционирање (пр.: социјално повлекување)“ (Rosetti et al. 2018: 12); „интригантно е што разбирањето на метафори се потпира на регрутирање на фронтотемпоралните кортици, нервни области најпогодени од невропатологијата на шизофренијата“ (Anand et al. 1994; Baltaxe and Simmons 1995; Perlini et al. 2018; цит. спор. Rosetti et al. 2018: 12). Ова значи дека не може да се очекува паремиолошките форми, кои, во својата основа, имаат метафора, да бидат разбрани од пациенти кои имаат или оштетување, или дисфункционалност на деловите од мозокот во кои се обработува метафоричното значење на изразите.

Потешкотијата на разбирањето метафори е исто така поврзана и со други состојби, како што е аутизмот (Kalandadze et al. 2022) или Вилијамсовиот синдром (Annaz et al. 2010), што значи дека не мора да постои физичко оштетување на мозокот за да постои проблемот на неразбирањето. Но, понекогаш дури и не мора да постои никакво физичко или невролошко нарушување, за одредена индивидуа да не разбира метафори, а тоа се должи на повеќе фактори, меѓу кои и: неизложеноста на конкретна метафора/пословица (слушателот никогаш претходно не ја слушнал); недостаток на склоност или на

афинитет за разбирање на формулаичен или метафоричен говор;⁷ степен на формално образование; па дури и временскиот период во кој расте и се развива една индивидуа. Сите овие фактори и predisпозиции треба да бидат земени предвид при клиничката евалуација на пациентот.

Примери за непрепознавање на метафоричен говор среќаваме и во белетристиката. На пример, во романот *Свешка изложба* на Доктороу, мајката на нараторот го предупредува со исказот во функција на закана: „Ако не одиш како човечко суштество, ќе ги истресам дамките надвор од тебе“, на што следи неговиот обид, соодветно, „правилно“ и точно да ја дешифрира пораката што му ја упатува таа:

никогаш не ја разбрав сосема етимологијата на тоа. Некои луѓе имаа дамки, но јас немав, и, се разбира, овчите сипаници и шарката оставаа дамки, но никој не тепа болно дете за да го исцели на тој начин, дури ни мајка ми. Освен тоа ја употреби фразата *надвор од тебе*, таа не рече: ќе ги истресам дамките *од тебе*, таа рече: *надвор од тебе*, па така ова беше сосема мистифицирано. Ја имав видено како ги тупа перниците или како ги тресе ќебињата надвор од прозорецот пред да ги постави преку прозорската рамка; можеби тоа беше метафора за правта. [Не дека имав многу време да размислувам за тоа, туку поради тоа што следуваше речиси веднаш конечното уверување: дека ќе бидам убиен во студена крв]

(Доктороу 1988: 165).

И изборот на пословици е исклучително битен и има клучна улога. На пример, пословицата „85. Арен ти е зборот, ама тиквен ти е грошот“⁸, нема да бара ист интелектуален влог како пословицата „99. Барај го доброто и најди го, оти не ти иди само“. Првата е неразбирлива без контекстот или без релацијата со англиската варијанта “Many words will not fill a bushell”, додека втората може да се

---

⁷ Постои убав пример за ова во фикцијата. Нараторот на *Свешка изложба* на Е. Л. Доктороу, откако половина поглавје опишува како изгледа една „издупчена кутија на среќата“ (анг.: punchboard), малку подоцна во поглавјето, вели: „Неколку години подоцна случајно слушнав некои момчиња во училиштето што опишуваа една постара девојка како издупчена кутија на среќата. *Бев несвесен да ѝ најправам метафоричниот скок*, иако сфаќав дека беше кажано нешто лошо“ (Доктороу 1988: 86; курзив К. Д.). Постојат многу случаи кога тонот на кажаното ни ја открива неговата негативна конотација, иако не секогаш го разбираме значењето на она што било кажано.

⁸ Сите пословици означени со број се преземени од: Б. Величковски. 2002. *Македонско-англиски и англиско-македонски пословични паралели*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје.

разбере дури и без многу мислење. Пожелно е при тестирањето да се избераат пословици за кои постои претпоставка дека често се употребуваат во разговорен контекст (на пример, се очекува дека речиси сите слушатели ќе знаат да го толкуваат значењето на пословицата „Бели пари за црни дни“ или „Гладна мечка оро не игра“, но не и „2048. Череп шутарка прекарвит“ или „1549. Поле окато, гора ушата“). На тој начин можат да се избегнат евентуални недоразбирања или погрешни толкувања на пословиците. Не може да се очекува дека сите слушатели подеднакво ќе ги знаат сите пословици што би им биле приложени, но може да се претпостави дека ќе ги знаат тие пословици кои генерално често се употребуваат и кои веројатно попрво ги чуле, одошто ги прочитале.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Величковски, Б. 2002. *Македонско-англиски и англиско-македонски пословицини паралели*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје.

Доктороу, Е. Л. 1988. *Светска изложба*. Прев. од англ. јаз. А. Цукески. Скопје: Мисла.

Соколовска, К., Г. Панова, et al. 2013. *Учебник по психологија за студенти по медицина*. Штип.

Латинични изданија

Annanz, D. et al. 2010. “Comprehension of metaphor and metonymy in children with Williams syndrome”. *International Journal of Language and Communication Disorders*, vol. 44, issue 6, Nov.–Dec., 962–978.

Champan, S. B., H. K. Ulatowska, L. R. Franklin, A. E. Shobe et al. 1997. “Proverb interpretation in fluent aphasia and Alzheimer’s disease: implications beyond abstract thinking”. *Aphasiology*, vol. 11, no. 4/5, 337–350.

Delis, D. C., E. Kaplan & J. H. Kramer. 2001. *Delis-Kaplan executive function system: examiner’s manual*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.

Gorham, D. R. 1956. “A proverbs test for clinical and experimental use”. *Psychological Reports*, 2 (Mono Suppl. 1), 1–12.

Hur, M. R. & L. Caixeta. 2013. “Non-literal language and semantic dementia”. *Dementia & Neuropsychologia*, 7 (4): 424–427.

Kalandadze, T. et al. 2022. “Metaphor Comprehension in Individuals with Autism Spectrum Disorder: Core Language Skills Matter”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 52 (1): 316–326.

Kempler, D., Van Lancker, D. et al. 1999. "Idiom Comprehension in Children and Adults with Unilateral Brain Damage". *Developmental Neuropsychology*, 15 (3), 327–349.

Rosetti, I., P. Brambilla & C. Papagno. 2018. "Metaphor Comprehension in Schizophrenic Patients". *Frontiers in Psychology*, 9: 670, 1–15.

Santos, M. T. F., G. Gutemberg, L. M. Terce et al. 2008. "Preliminary data on a mnemonic instrument with proverbs for tracking Alzheimer's disease". *Dementia & Neuropsychologia*, 2 (4): 333–338. Doi: 10.1590/S1980-57642009DN20400018.

Sidtis, D. 2021. *Foundations of Familiar Language – Formulaic Expressions, Lexical Bundles, and Collocations at Work and Play*. Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell.

Van Lancker Sidtis, D. & C. Reuterskiöld. 2012. "Retention of idioms following one-time exposure". *Child Language Teaching and Therapy*, 29 (2), 219–231.

Van Lancker, D. & W. A. Postman. 2006b. "Formulaic expressions in spontaneous speech of left- and right hemisphere-damaged subjects". *Aphasiology*, 20 (5), 411–426.

Van Lancker, D. 1990. "The Neurology of Proverbs". *Behavioural Neurology*, 3, 169–187.

Van Lancker, D. 2006a. "Where in the Brain is Nonliteral Language?". *Metaphor and Symbol*, 21 (4), 213–244.

Yamaguchi, H., Y. Maki & T. A. Yamaguchi. 2011. "A figurative proverb test for dementia: rapid detection of disinhibition, excuse and confabulation, causing discommunication". *Psychogeriatrics*. 2011 Dec; 11 (4): 205–11. Doi: 10.1111/j.1479-8301.2011.00370.

Сајтографија

"Corpus callosum of the brain", <https://is.gd/B28M1E> [Пристапено на 21.7.2023].

„Упатство за медицинско згрижување при афазиса“. 2015. <https://rb.gy/nnrsv> [Пристапено на 20.7.2023].

Davies, G. & A. Piovesana. 2016. "Adult Verbal Abstract Reasoning Assessment Instruments and their Clinimetric Properties". *Clinical Neuropsychology*, 2015; 29 (7): 1010–33, <https://is.gd/QTEAEF> [Пристапено на 22.7.2023].

Goldstein, A., B. P. Covington, N. Mahabadi & F. B. Mesfin. 2023. "Neuroanatomy, Corpus Callosum". StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, <https://rb.gy/3hqep> [Пристапено на 21.7.2023].

Noroozian, M., A. Shakiba & S. Iran-nejad. 2014. "The impact of illiteracy on the assessment of cognition and dementia: a critical issue in the

developing countries”. *International Psychogeriatrics*, 26 (12): 2051–60, <https://is.gd/cdRdt0> [Пристапено на 22.7.2023].

Аудиовизуелни извори

“Fluent Aphasia (Wernicke’s Aphasia)”, <https://is.gd/Mb7n5g> [Пристапено на 20.7.2022].

PAREMIOLOGY AND NEUROLOGY: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH IN THE TREATMENT OF SOME NEUROLOGICAL DISEASES AND DISORDERS

Kristina Dimovska
“Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje

Summary

Paremiology and neurology are two separate disciplines that seemingly do not share anything in common. But, in this paper we argue that humanities – of which paremiology is a part – perhaps need to become less theoretical and more applicable. Paremiological forms, such as the proverb or the idiom, can effectively be used as parts of various Tests of proverbs that evaluate and help doctors correctly diagnose the stages of certain diseases or conditions. In Alzheimer’s dementia, autism, aphasia, schizophrenia, Williams syndrome, Tourette’s syndrome, proverbs can determine the level of understanding/lack of understanding of figurative speech and thus, it might help the doctors to get a clearer image of how serious a condition is and whether parts of the brain are damaged. This does not mean that the various Tests of Proverbs that were examined in this paper should be taken and used as the only tool in establishing a differential diagnosis but, rather, they should be approached as a part of an interdisciplinary model in the diagnostics and treatment of some of the examined diseases/conditions.